SexKunn, nyttig for utviklingshemmede i Novi Sad, Serbia

Tekst: Wenche Fjeld, w-fjeld@online.no

SexKunn er et tilpasset hjelpemiddel for kartlegging av kunnskap om seksualitet. Kartleggingsverktøyet ble utviklet av psykologspesialist/sexologisk rådgiver Peter Zachariassen og spesialpedagog/master i sexologi Wenche Fjeld, mens vi begge var ansatt i Habiliteringstjenesten i Hedmark (2000). SexKunn har nå blitt et nyttig verktøy i Serbia, 18 år etter at det så dagens lys i Norge.

Overlege ved Habiliteringstjenesten i Hedmark, Mila Popovic, var i Serbia i 2015 for å besøke organisasjoner som gir tilbud til utviklingshemmede. Hun presenterte SexKunn for Zorica. En varm dag i august kom det en mail som var omtrent slik: «*Jeg heter Zorica Paroski. Jeg har Master i psykologi og bor i Serbia. Jeg har jobbet i fem år på et dagsenter for barn og ungdom med psykisk utviklingshemming i Serbia. Jeg jobber også med deres familier. I løpet av min arbeidserfaring, har jeg brukt SexKunn kartleggingen til voksne utviklingshemmede. Det er veldig viktig. Er du interessert i samarbeide?*»

Slik startet veien til Beograd og besøk hos Zorica. Hun arbeider på en barneskole i Turija, nord i Serbia. En gang i uken er hun på et dagsenter som tilhører foreningen for psykisk utviklingshemmede: Biser, som betyr perle. Utdanningen i psykologi har hun tatt ved institutt for psykologi, som er en del av det filosofiske fakultetet ved Universitetet i Beograd.

Det ble starten på et samarbeide om å videreutvikle SexKunn, sammen med flere habilitører rundt om i Norge.

Det har nettopp vært en stor konferanse i Beograd hvor Zorica la fram sitt arbeide med SexKunn. Mange kontaktet oss etterpå og lurte på hvor verktøyet kunne bestilles. Da måtte vi formidle at den nye versjonen ventes å være ferdig i løpet av 2019.

Foto: Wenche Fjeld. Zorica foreleser om SexKunn på 23rd Congress of European Association for Psychotherapy i Beograd

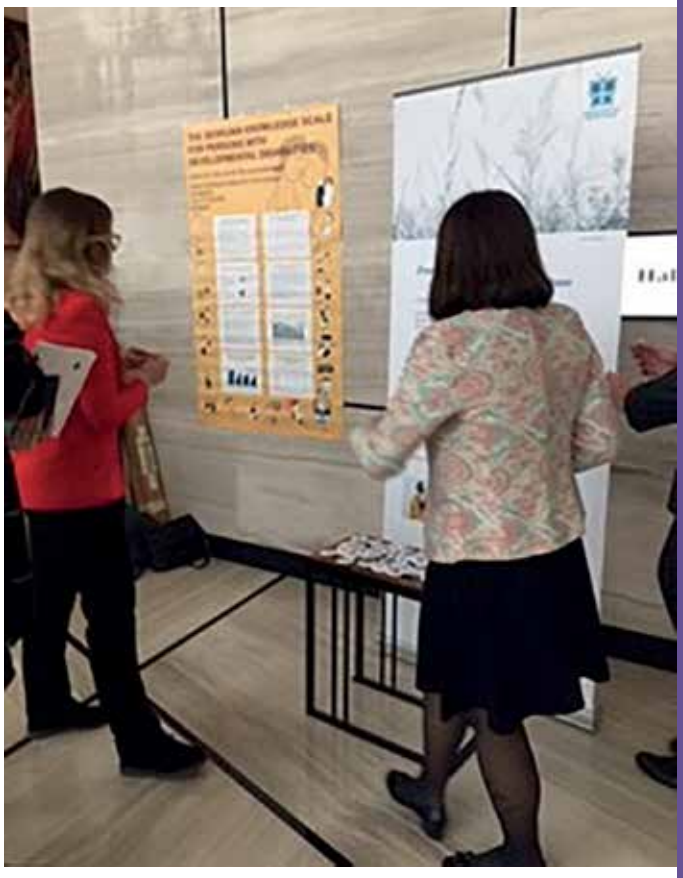

Foto: Wenche Fjeld. Poster med SexKunn

SexKunn

SexKunn kartleggingen består av 50 spørsmål om Kjønn og kroppsdeler, Pubertet, Hygiene, Følelser, Sex, Holdninger og Prevensjon. De fleste besvares ved at testpersonen peker på bilder. Bildene er tegnet av illustratør Anna Fiske.

SexKunn har nytteverdi som en kartlegging i forkant av eventuelle pedagogiske intervensjoner (pretest), der en kan gjøre målvalg basert på resultatene av testen. Videre kan den brukes i evaluering av effekt av undervisning (posttest). Vi har også funnet at testen er en effektiv og «ufarlig» måte å komme i dialog med utviklingshemmede på temaet seksualitet.

SexKunn tar stort sett for seg helt basale kunnskaper, tilsvarende hva en person i starten av tenårene kan forventes å ha.

Fjeld, W., Zachariassen, P. & Fiske, A. (2000). SexKunn – et tilpasset hjelpemiddel for kartlegging av kunnskap om seksualitet. Hamar: Habiliteringstjenesten i Hedmark. https://fontene.no/fagartikler/seksualitet-ogsa-for-mennesker--med-utviklingshemning-6.47.236404.fa7aa446aa

Ill. til spm: «Hva gjør kjærester?»

SexKunn til Serbia

Fra før er SexKunn oversatt til svensk, dansk og engelsk. Zorica syntes ikke det var vanskelig å oversette verktøyet til serbisk. Grunnet klare og enkle spørsmål, og mange illustrasjoner, så bød ikke det på problemer. Bildene er slik utformet at de er universelle, mener Zorica, og de er like godt egnet som samtalegeneratorer om du bor i Norge eller i Serbia.

Utviklingshemmede i Serbia

I samtalene jeg og Zorica hadde, fortalte hun om hvordan utviklingshemmede har det i Serbia og om arbeidet sitt på skolen og på dagsenteret. Tjenester er organisert

gjennom ikke-statlige organisasjoner som bruker prosjekter og fond til å bistå utviklingshemmede. Staten gir 200 euro per måned i økonomisk støtte, et beløp som ikke på langt nær dekker behovet. På dagsentrene er det mange aktiviteter, det å lære selvstendighet er et hovedmål. Zorica understreker at det viktigste er at de får venner og etablerer nettverk på dagsenteret. Når det gjelder skolebarn, så har de assistent på skolen. Barna kan også ha individuell plan. Bare to eller tre av kommunene i Serbia har tjenester som heter: «Bolig med støtte» eller: «Små hjem fellesskap». Dette er ikke institusjoner, men boligformer der de som bor lærer å lage mat, å lage produkter, å arbeide og å være funksjonelle.

Seksualitet er tabu i Serbia

Informasjon om seksualitet er tabu og det er spesielt vanskelig å finne informasjon om funksjonshemmede og seksualitet. Ved at utviklingshemmede ikke får prevensjon, kan graviditeter forekomme. Familien tar seg av barnet, og det er tabu å snakke om det som har skjedd.

Seksuelle overgrep er enda mer tabu, men seksuelle overgrep mot utviklingshemmede er mest tabu. Ingen snakker om det. Staten finansierer ikke programmer og tjenester ved avdekking av overgrep. Ofre og overgripere bor kanskje sammen i samme hus, og ingen gjør noe med det. Holdningen er, hevder Zorica, at det som skjer innen husets fire vegger, forblir innen husets fire vegger. Ingen har mulighet til å hjelpe den som utsettes for overgrep. Det skal mye til for å anmelde overgrep til politiet. Og det er ikke sikkert politiet gjør noe med saken hvis det skulle bli en anmeldelse. Zorica antar at det kan være høy forekomst av overgrep mot utviklingshemmede som ikke blir avdekket.

Seksuelle overgrep

Vi snakket om seksuelle overgrep. Zorica innledet med å si «bare at en utviklingshemmet person er utsatt for overgrep, er en for mye». Zorica er kjent med at fem voksne utviklingshemmede hun arbeider med, er utsatte for seksuelle overgrep. Det handler om incest eller seksuelle overgrep fra nærpersoner.

Zorica ga noen eksempler: Ei kvinne, 38 år gammel, har Down syndrom og er alvorlig utviklingshemmet. På spørsmål i SexKunn kunne hun ikke respondere på spørsmål om kroppen og om følelser. Men hun kunne alt om seksuelle forhold og samleie. Det betyr at hun ikke vet hvor magen eller armen hennes er, men at hun har har kunnskap om seksuell aktivitet. I hennes tilfelle var det avdekket overgrep ved en gynekologisk undersøkelse. Sosialkontor og politi er informerte, men saken er ikke løst ennå.

Det andre eksemplet er en mann som er 30 år gammel. Han har dyp utviklingshemming og har opplevd seksuelle overgrep. Overgriperen var broren hans og brødrene bor fortsatt sammen. Selv om foreldrene er kjent med denne saken, er ingenting blitt gjort.

Manglende retningslinjer

På spørsmål om hvordan verktøyet ble mottatt av kollegaene på dagsenteret og på skolen, forklarte Zorica at på den ene siden så var kollegaene takknemlige, fordi det

Foto: Privat. Zorica sammen med en elev på skolen

ikke finnes så mange verktøy å bruke i samtale med utviklingshemmede. De testene og verktøyene som finnes i Serbia er ikke tilpasset utviklingshemmede. På den andre siden var kollegaene skeptiske, fordi seksualitet er vanskelig å snakke om på grunn av kulturelle forhold i Serbia.

Reaksjoner fra foresatte

Foresatte var også tvilende til at Zorica skulle snakke om seksualitet. De hevdet at det å snakke om seksualitet var unødvendig. Mange foreldre trodde barna aldri ville ha en partner og et seksuelt forhold. Foresatte prøvde å ha kontroll over

Foto: Privat. Zorica og en ung kvinne samtaler med hjelp av SexKunn

ungdommene og passet på så de ikke fikk kjærester. Men ved anvendelsen av SexKunn begynte foresatte å diskutere emnet åpent. Det kom fram at ungdommene ville ha en partner, forelskelser oppsto og de ønsket intimitet og samleie med kjæresten. Zorica kommenterer at det er helt normalt.

Reaksjoner fra utviklingshemmede

Reaksjonene på å se på bildene i SexKunn og snakke om dem, var forskjellige fra person til person. Personer med lett utviklingshemming og moderat utviklingshemming «elsker SexKunn», sa Zorica. De fleste kan svare på mange av spørsmålene. De trives med å snakke om temaene sex, kropp, samleie og hvordan de kan beskytte seg mot seksuell vold. Zorica mener de lærer mye nytt gjennom verktøyet. Generelt mangler de ofte kompetanse og kunnskap, fordi de har få sosiale kontakter. Erfaringen er at voksne utviklingshemmede har ønsker og behov for å snakke om kjærlighet, partner og samleie. Derfor liker de best temaene Sex og Holdning. For personer som har alvorlig og dyp utviklingshemming er SexKunn vanskelig. Zorica opplever at de gir tilfeldige svar. Uavhengig av grad av utviklingshemming, sa Zorica, så er det vanskeligste spørsmålet: «Hva kan en jente bruke for at hun ikke skal bli gravid?» Prevensjon for utviklingshemmede er ikke vanlig i Serbia.

Foto: Privat. Zorica sammen med en elev på dagsenteret

Foto: Privat.

Drømmer for framtida

Zorica har mange drømmer for framtida. Først og fremst ønsker hun å utvikle kunnskapene og kompetansen sin. Overgrepserfaring kan ha alvorlige konsekvenser som angst, redsel, vansker med seksualfunksjon, alkoholmisbruk, prostitusjon, spisevansker og atferdsproblemer. Hun vet at mange utvikler post traumatisk stressyndrom (PTSD). Zorica går nå på kurs for å bli psykoterapeut. Det er den store drømmen hennes.

Hun ønsker i tillegg å bruke Kognitiv-AtferdsTerapi i behandling av seksuelle problemstillinger og Acceptance and Commitment Therapy (ACT). Kognitiv terapi har etter hvert utviklet flere undergrupper som rasjonell følelsesterapi, kognitiv prosessering og rekonstruktiv terapi.

Sist men ikke minst, ønsker hun å samarbeide med andre kollegaer fra Europa og implementere forskjellige prosjekter som har som mål å forbedre livskvaliteten til utviklingshemmede. Zorica avslutter samtalen vår med å si at mennesker med utviklingshemming har rett til seksualitet og seksuelle relasjoner, likt alle andre mennesker, uten fare for tvang og utnytting.

KONTAKTER: w-fjeld@online.no
zoricaparoski@yahoo.com

NOTE: Alle bildene er utlånt med tillatelse, og har ikke sammenheng med teksten i reportasjen.